

Nummer 6 Jan 2015

Tema: Religion og identitet

3 Forord

Af Jarl Ørskov Christensen

5 Kirken og de nye spirituelle strømninger

Af Lars Ahlin

16 Med eller uden slør?

Interview med Naghme Ashabi

20 Vi skaber os – om dannelsen af identitet

Af Maria Louise Munkholt Christensen

27 "Værdispillet" som analytisk redskab i beslutninger og dialog

Af Mette Madsen og Fasael Rehman

34 Tro møder Tro – Religionsundervisningen kom ud i virkeligheden

Af Jesper Hougaard Sørensen

Forord

Af cand.theol. Jarl Ørskov Christensen

Redaktør og netværkskonsulent i Folkekirke og Religionsmøde

Temaet for dette nummer er religion og identitet. Alene i valget af tema ligger en slags påstand om, at religion og identitet på en eller anden måde hænger sammen. Men hvordan? Er religion svaret på alt, hvad der er at sige om et menneske? Eller findes der en neutral grund for identiteten?

”Menneske først, kristen så”, skrev N.F.S. Grundtvig i 1837 og tog allerede dengang hul på den moderne tids debat om forholdet mellem identitet og religion. Siden hen har især sociologien hjulpet os til at forstå det komplekse spil, som foregår på individniveau, gruppeniveau og på nationalt niveau, og som tilsammen svarer på spørgsmålet: *Hvem er jeg?*

Sociologerne påstår, at vores identitet i høj grad afhænger af omgivelserne. Når omgivelserne forandrer sig eller skiftes ud, forandres vores identitet, og vi indgår i nye roller. Spørgsmålet er så, hvad der sker med vores religion, når omgivelserne ændrer sig.

Hvad sker der fx for den traditionelle kristne dansker, der i 1950'erne var godt tilfreds med Folkekirkens faste rammer, men som i dag oplever de samme rammer som fastlåste og fremmedgørende i forhold til sin religiøse søgen?

Hvad sker der for den muslimske nydansker, som før i Mellemøsten praktiserede sin religion i afslappet frihed, men som nu i Danmark lever op til strenge religiøse krav og gør islam til sin vigtigste identitetsmarkør?

Religion og identitet er på en eller anden måde forbundne. Og omgivelserne og samfundet forandrer sig samtidigt hurtigere end nogensinde. I en række artikler undersøger magasinet, hvad disse forandringer betyder for menneskers religion og identitet, og hvordan vi tilsammen kan håndtere forandringerne under ansvar.

I første artikel beskriver Lars Ahlin, hvordan Danmark og Vesten siden 1960'erne har undergået en voldsom forandring, som har revolutioneret vores opfattelse af selvet, fællesskaber, religion og spiritualitet. Nye religiøse praksisformer blomstrer op, og de traditionelle religioner herunder kristendommen står nu i en nødvendig omdefineringsproces.

Medierne spiller en stor rolle i udformningen af vores identitet. Skuespilleren Naghme Ashabi fortæller i næste artikel om satireserien ”Det Slører Stadig” og om kortfilmprojektet ”Jeg er mere end...”, som begge gør op med det stereotype lighedstegn mellem religion og identitet.

I tredje artikel uddyber Maria Munkholt Christensen forholdet mellem personlig, social og national identitet og redegør for omgivelsernes betydning i identitetsdannelsen. Fortolkningen af historien viser sig ligeledes at have væsentlig betydning, hvilket belyses gennem en række medieeksempler.

Fjerde og femte artikel giver en række konkrete bud på, hvordan religion kan spille en naturlig og berigende rolle i menneskers måde at være sammen på: Mette Madsen og Fasaël Rehman gennemgår ”Værdispillet”, som de i fællesskab har udviklet til brug i beslutningsprocesser og i undervisningssammenhænge. Og Jesper Hougaard Sørensen fortæller om projektet ”Tro møder Tro”, hvor skoleelever fra Ikast fik lejlighed til at besøge byens hellige huse og tale med hinanden om, hvad religion betyder i hverdagen.

Fire af artikelforfatterne i dette nummer deltog i Folkekirke og Religionsmøde (F&R) og Danmissions dialogprojekt ”Leaders for Interreligious Understanding”, som strakte sig over 8 måneder i 2014. Mange af idéerne og tankerne i artiklerne blev udviklet under dette forløb. En nærmere beskrivelse af projektet findes i faktaboksen på side 28.

God læselyst!

Kirken og de nye spirituelle strømninger

Af Lars Ahlin

Forfatteren er religionssociolog og lektor på Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet. Lars Ahlin forsker i senmodernitetens religion og spiritualitet og har bl.a. forestået omfattende undersøgelser af de alternative spirituelle miljøer.

Hvad er baggrunden for de nye spirituelle strømninger, som vi møder overalt i dag? Hvordan påvirker de danskerne generelt og folkekirkenes medlemmer i særdeleshed? Hvilken udfordring står kristendommen og Folkekirken over for i dag, og hvordan skal den håndtere den? På baggrund af den moderne sociologi samt en række kvantitative undersøgelser, tegner Lars Ahlin et billede af udviklingen.

Et religionssociologisk perspektiv

I det følgende vil jeg beskrive de udfordringer, som kristendommen og Folkekirken står over for i det senmoderne samfund. Grundantagelsen for religionssociologien er imidlertid, at religion og den enkeltes religiøsitet ikke er en størrelse, som lever sit liv uafhængig af det omgivende samfund. Når vi derfor vil se på de forandringer, man kan iagttage på det religiøse felt, er vi nødt til først at finde baggrunden i de forandringer, samfundet generelt har gennemgået.

Et nyt samfund

Gennem de sidste 50 år har Danmark været under voldsom forandring. I 1960 havde vi næsten 200.000 landbrug. I dag forventer man at antallet fuldtidsbeskæftigede indenfor landbruget snart er under 10.000 mennesker. Allerede for et par år siden gav medicinalindustrien Danmark større importindtægter end bacon. Danmark, som i meget lang tid har haft – og langt hen ad vejen stadig har – selvopfattelsen at være et jordbrugsland, har på forholdsvis kort tid forladt dette og er i erhvervshenseende blevet et servicesamfund. Det er dog ikke kun erhvervsmæssigt, at Danmark fra grunden er blevet forandret. Fra tresserne og frem til i dag er Danmark blevet 15 gange rigere målt på bruttonationalprodukt per person. Uddannelsesraten både på gymnasierne og på universiteterne er eksploderet. Velfærdssamfundet er vokset frem, og dermed er langt flere beskæftigede indenfor den offentlige sektor. Dette har haft en stor betydning for alle i det danske samfund. Især kvinderne har gennem denne udvikling fået en helt anden stilling – deres position og autonomi er forandret. Tilvæksten af daginstitu-

I danskernes selvbevidsthed er vi stadig et jordbrugsland.

tioner og legaliseringen af abort har været medvirkende faktorer i denne udvikling.

Dette er blot nogle eksempler på, hvad der har sket fra 1960'erne og fremad, som på en radikal måde har forandret samfundet og dets institutioner i hele Vesten. Samtidig har dette på en revolutionerende måde forandret forudsætningerne for den enkeltes liv, måden den enkelte betragter sig selv og sig selv i forhold til andre. Disse forandringer og mange andre har opløst de sociale organiseringsformer, som vi mennesker har levet under i lang tid. Denne generelle udvikling er noget, alle førende sociologer i dag er enige om, eksempelvis Ulrich Beck, Zygmunt Bauman og Anthony Giddens, om end sociologerne bruger forskellige betegnelser af det nye samfund fx "den anden modernitet", "den flydende modernitet" eller "senmoderniteten".

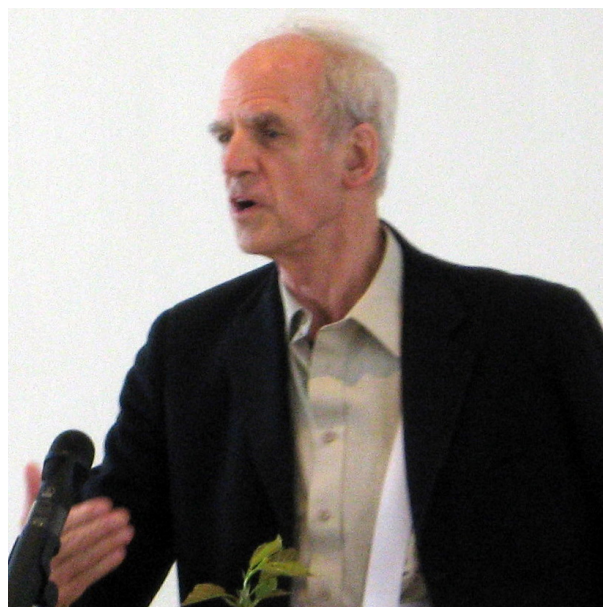
En kulturel revolution

Også den canadiske filosof Charles Taylor ser 1960'erne som begyndelsen på noget afgørende nyt. Taylor beskriver det som begyndelsen på en kulturel revolution. Og det er, siger Taylor, en individualiserende revolution i hvilken nu også den ekspressive individualisme er blevet fremtrædende og et massefænomen ved siden af den tidligere moralske og instrumentelle individualisme. Alt dette har også på en dramatisk måde ændret forholdene for tro.

Som en del af den kulturelle revolution opstod ifølge Taylor en autenticitetskultur. Med tiden udvikledes udbredt opfattelse om, at individet skulle søge efter sit autentiske Jeg. Alle forventedes at bestræbe sig på en realisering af sit egentlige jeg, at leve sit liv fuldt ud og ikke underkaste sig nogen form for konformitet udefra. Som svar på dette voksede der et væld af nye former for terapi frem, der lovede individet at hjælpe med at finde sig selv, realisere sig selv, befri sit sande jeg.

Disse terapier blev også en del af den forbrugerisme, som voksede frem. Bauman siger blandt andet, at vi i Vesten generelt har etableret en forbrugerattitude, og at det er denne attitude, som gør "mit liv til mit, og kun mit, anliggende". Med hjælp af forbruget skal individet give udtryk for sin personlige smag, sit autentiske jeg. Anthony Giddens udtrykker det noget anderledes, idet han siger, at individet gennem forbruget bestræber sig på at *konstruere* sin egen selvidentitet.

Denne udvikling bliver måske tydeligst blandt de unge mennesker, idet man her fra tresserne og fremad ser etableringen af et ungdomsmarked. Taylor beskriver den nuværende ungdomskultur som værende ekspressivistisk, og at forbruget derfor skal udtrykke, hvem individet er og hvilken personlighed individet har. Forbruget har dog yderligere en funktion, nemlig som udtryk for en sammenbundenhed med millioner af andre.

Den canadiske filosof Charles Taylor, f. 1931

I æstetiske fællesskaber er alle ind- og udgange åbne.

Denne type samhørighed er, hvad Bauman kalder æstetiske fællesskaber, dvs. fællesskaber der er midlertidige og fokuseret på noget spektakulært – noget, som mange andre på samme tid er optagne af. Mennesket har, siger Bauman, et behov for fællesskab, men dette skal i den flydende modernitet være en let kappe, ikke et jernbur. I de æstetiske fællesskaber er alle ind- og udgange helt åbne. Det er denne type fællesskaber, der karakteriserer den flydende modernitet, mens den faste modernitet var karakteriseret af *etiske fællesskaber*, dvs. fællesskaber som var varige, og i hvilke medlemmerne var forpligtiget på forskellige måder. Disse forpligtelser sætter begrænsninger for den enkeltes udfoldelsesmuligheder og betragtes i dag som noget, der kun er for det svage individ.

Disse tendenser beskriver samfundets generelle udvikling fra 1960'erne og frem til i dag. Hvordan viser denne udvikling sig da på det religiøse og spirituelle felt?

En revolution også på det religiøse felt?

Effekten af disse kulturelle forandringer har først og fremmest været en aftagende religiøs socialisation. I det følgende henviser jeg til en undersøgelse lavet i Sverige, men det er rimeligt at tænke sig, at situationen i store træk er den samme i Danmark:

Tabel 1. Grad af religiøs socialisation i relation til fødselsår (i procent)

	1945-1959 (n=432)	1960-1979 (n=569)
Svag	47	67
Hverken svag eller stærk	31	22
Stærk	22	11
Sum	100	100

I tabel 1 ser man et tydeligt brud imellem de personer, som er født inden 1960, og de personer som er født derefter. Den senere generation har i væsentlig grad fået en mindre religiøs socialisation. Dette har bl.a. sin grund i betoningen af den individuelle frihed til at vælge. Ifølge dette synspunkt skulle børn ikke påtvinges en ideologi eller en tro men i stedet gøre deres egne valg, når de var parate til dette.

Ændringen af den religiøse socialisation har meget tydeligt påvirket de traditionelle trosforestillinger og den traditionelle religiøse praksis. Det bør dog understreges, at den svage religiøse socialisation blev betydeligt mere påvirket end den stærke. Noget tilsvarende gælder imidlertid ikke for de nye ikke-traditionelle trosforestillinger og praksisformer, som kom til i 1960'erne og fremefter. Både de svagt og stærkt religiøst socialiserede udtrykker en overraskende stor bredde i deres svar på, hvad der sker efter døden:

Tabel 2. Synet på hvad der kommer efter døden i forhold til religiøs socialisation (i procent)

Efter døden?	Svag religiøs socialisation (n=586)	Hverken svag eller stærk religiøs socialisation (n=255)	Stærk religiøs socialisation (n=155)
Intet, døden er afslutningen	28	17	9
Noget, jeg ved ikke hvad	37	44	44
Himmel el. helvede	1	5	23
Alle kommer til himmelen	1	2	5
Genfødsel	8	8	10
Noget andet	3	6	1
Jeg ved ikke hvad jeg skal tro	22	19	7
<i>Sum</i>	<i>100</i>	<i>101</i>	<i>99</i>

Af tabel 2 fremgår det desuden, at troen på en himmel i store træk er afhængig af en stærk religiøs socialisation. Samtidigt er det ateistiske svaralternativ (at døden er afslutningen) blevet markeret af næsten hver tiende person med stærk religiøs socialisation. Med hensyn til troen på genfødsel er der ikke nogen signifikant forskel på de forskellige socialisationsgrader. Denne ”nye” trosforestilling omfatter således omtrent lige store andele af folket – uafhængigt af deres religiøse socialisation.

Tabel 3. Meditationsfrekvens i forhold til religiøs socialisation (i procent)

Frekvens	Svag religiøs socialisation (n=587)	Hverken svag eller stærk religiøs socialisation (n=259)	Stærk religiøs socialisation (n=154)
Dagligt eller mindst en gang om ugen	4	10	13
En gang om måneden eller sjældnere	14	17	21
Aldrig	82	73	66
<i>Sum</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Tabel 3 viser, hvordan de nye praksisformer som fx meditation har haft størst betydning for folk, der i forvejen havde en stærk religiøs socialisation.

Tabel 4. Religiøs selvbeskrivelse i forhold til religiøs socialisation(i procent)

Religiøs selvbeskrivelse	Svag religiøs socialisation (n=ca. 564)	Hverken svag eller stærk religiøs socialisation (n=ca. 228)	Stærk religiøs socialisation (n=ca 131)
Sekulær	60	33	13
Kristen	22	28	28
Søgende	13	21	18
Religiøs	5	18	41
<i>Sum</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

I tabel 4 kunne det være forventeligt at de med stærk religiøs socialisation (hvilket implicerer en kristen religiøs socialisation), skulle være mindre tilbøjelige til at benævne sig selv som ”søgende”, men dette er ikke tilfældet. Ydermere skal man være klar over, at der i samme spørgeundersøgelse findes et antal religiøse (kristne), som har traditionel trosforestilling og praksis, og som samtidig ser sig som søgende.

Hare Krishna har rødder i indisk hinduisme. Bevægelsen kom til Danmark i 1980.

Nye religiøse bevægelser

I lighed med resten af den vestlige verden åbnedes Danmark op fra 1960'erne og fremefter. Der kom en stor indflydelse fra de østlige religioner, hvilket resulterede i fremvæksten af nye religiøse bevægelser ikke mindst i 1970erne og 1980erne. Disse bevægelser rummede et opgør med de traditionelle religioner, men alligevel havde disse bevægelser flere fællestræk med traditionel religionsdyrkelse. Der var gerne karismatiske ledere, en hierarkisk opbygning, tydelige absolutte dogmer og ikke mindst tydelige krav til medlemmerne.

De nye bevægelser fik meget opmærksomhed

og mødte stor skepsis også fra kirkens side. Her kan man frem for alt pege på Dialogcenteret, der i 1980'erne i højere grad søgte konfrontation end dialog med disse bevægelser.

Men hvordan er situationen for disse ”gamle” nye religiøse bevægelser i dag? Af samme grunde som de traditionelle religioner har disse bevægelser haft svært ved at holde på medlemmerne og ikke mindst haft svært ved at rekruttere nye. Disse bevægelsers faste struktur passer ikke sammen med den senmoderne individualist og dennes autonomi og ret til selv at vælge.

Spiritualitet

I de senere år er der opstået en anden type religiøse bevægelser, som er meget mere åbne, og som anerkender de almindelige medlemmers frihed. Disse bevægelser er, hvad man i nogle sammenhænge kalder ”de nye nye religiøse bevægelser”. Kvantitativt er disse organiserede bevægelser meget små. Af væsentlig større betydning er den baggrund, som disse religiøse bevægelser er vokset ud af. Baggrunden er den voksende spiritualitet som er opstået i kølvandet på den intensiverede individualisme. Internt betragter denne spiritualitet sig som noget, der står i modsætning til religion. ”Religion” forstås som en ydre dogmatisk autoritet, mens ”spiritualitet” har at gøre med menneskers dybeste individuelle erfaring. Som den britiske religionssociolog Paul Heelas udtrykker det: Den traditionelle institutionaliserede religion passede godt ind i det mere traditionsbundne samfund, men i det nye aftraditioniserede samfund med fokus på selvet, dets værdi, dets kapaciteter og problemer, passer spiritualiteten perfekt.

Linda Woodhead angiver i *Religions in the modern world* følgende kendetegn for denne nye spiritualitet:

- En værdiladet kontrast mellem spiritualitet og religion
- Understregelse af den indre, subjektive, ubeskrivelige erfaring
- Individet som den endelige dommer over, hvad der er spirituel sandhed
- Høj vurdering af en søgende, åben og tolerant attitude
- Promovering af praktiske midler og teknikker til at få spirituel indsigt
- En tendens til også at omfatte spørgsmål vedr. ”progressivitet” og ”anti-etablisement”
- En holistisk betoning

Hvor omfattende kan da denne spiritualitet siges være? Hvis man kun betragter dem, som er meget stærkt involverede, er det ikke mange. Linda Woodhead skønner det til at være mellem 2 og 5 % af befolkningen. I en svensk undersøgelse lavet for lidt over ti år siden viste det sig, at kun omtrent 1% opfyldte samtlige af de fire kriterier for spiritualitet, der var sat op. Heroverfor skal det dog siges, at der i undersøgelsen heller ikke var mere end 3%, der opfyldte samtlige kriterier for traditionel kristen tro. En konklusion af dette kan være, at sammenhængende trossystemer ikke er noget, som kendetegner den enkeltes religiøsitet i dag. Også dette kan siges være en afspejling af individualiseringen, idet individet nu selv vælger det, han/hun ønsker at tro på uden hensyn til ydre autoriteter.

Det er således relativt få, som er stærkt involverede i det nye spirituelle miljø. En anden måde at undersøge, hvor spredt dette fænomen er, er at se på, hvor mange som betegner sig selv som spirituelle. Woodhead nævner tallet 10-20%. Også her er jeg nødt at vende mig til Sverige for at få en opfattelse af hvordan situationen ser ud i det nordlige Europa – det tilsvarende tal for Sverige er ca. 16 % – se tabel 5:

Tabel 5. Fire grupper af respondenter (i procent)

Sekulære	47	Fremmed i forhold til traditionel religion – ikke så tydeligt fremmed i forhold til ikke-traditionel
Kristne	24	”Kulturkristne” – ikke kirkebesøgere, meget spredte trosforestillinger
Søgende	16	Ikke-traditionel religion
Religiøse	14	Traditionel religion
<i>Summa</i>	<i>101</i>	

En tredje måde at undersøge fænomenet på er at spørge til udbredelsen af de spirituelle og ikke-traditionelle trosforestillinger hos folk. Her bliver tallene væsentligt højere! Woodhead angiver mellem 20 og 40 %. Tabel 6, 7 og 8 viser de tilsvarende trosforestillinger og holdninger fra en dansk undersøgelse. Også her er tallene signifikante:

Tabel 6. Hvilken af følgende påstande beskriver bedst din egen tro? (i procent)

Jeg tror	
på en Gud til hvilken man kan have en personlig relation	20
på en upersonlig højere magt eller kraft	21
at Gud mere er noget indenfor hvert menneske end noget udenfor	35
ikke på nogen Gud, overnaturlig magt eller kraft	13
Jeg ved faktisk ikke hvad jeg skal tro på	10
<i>Total</i>	<i>99</i>

Tabel 7. Hvad tror du sker med os efter døden? (i procent)

Ikke noget – døden er slutningen	28
Der er noget efter døden, men jeg ved ikke hvad	32
Vi kommer enten til himlen eller til helvede	4
Vi kommer alle til himlen	2
Vi genfødes; efter døden fødes vi igen og igen tilbage til denne verden	9
Vi opnår en evig lyksalighed efter dette liv	1
Noget andet	3
Jeg ved ikke om det sker noget med os efter døden eller ej	22
<i>Total</i>	<i>101</i>

Tabel 8. Hvilket af følgende udsagn er tættest på din egen opfattelse? (i procent)

Der findes kun en sand religion	7
Der findes kun en sand religion, men vigtige sandheder findes også i andre religioner	9
Der findes vigtige sandheder i mange religioner	40
Der findes vigtige sandheder i alle religioner	34
Der findes ikke nogle vigtige sandheder i nogen religion	11
<i>Total</i>	<i>101</i>

I tabellerne ovenfor (tabel 6-8) har jeg markeret de trosforestillinger og holdninger, som ”spirituelle” kan tænkes at have: Troen på genfødsel, troen på en upersonlig magt/energi, troen på en gud indeni et hvert menneske, samt et universalistisk syn som antager at sandheden findes inden for alle religioner. I denne sammenhæng er begrebet ”spiritualitet” dermed blevet brugt, som om det var en relativt klart defineret størrelse. Dette kan i praksis ikke siges være tilfældet. Spiritualitet er et flydende begreb, som i dag bruges i alle mulige og umulige sammenhænge. Begrebet kan have vidt forskellige betydninger for forskellige mennesker. Dette har to danske forskere – Hvidt og la Cour – vist i artiklen ”Six different meanings of spirituality”:

1. En positiv dimension i det menneskelige liv og velbefindende
2. Selviskhed
3. Helt almindelig sekulær inspiration i hverdagsaktiviteter

4. New age ideologi
5. Vagt søgende, i modsætning til religion
6. Integreret del af traditionelt religiøst og religiøse traditioner

I dag er fx Mindfulness, Meditation og Yoga meget oppe i tiden. Alle disse aktiviteter har baggrund i østlige religioner og er for en overfladisk betragtning udtryk for en hurtigt voksende spiritualitet. Til dels kan disse aktiviteter sikkert betragtes som udtryk for en vag søgen (5) eller som en del af en new age-ideologi (4) og dermed også noget, der står i modsætning til religion. På baggrund af undersøgelser bør en stor del af disse aktiviteter dog betragtes som rene sekulære aktiviteter (3), eller som udtryk for en positiv dimension i livet/en bestræbelse efter generelt velbefindende (1).

Spiritualitet er i dag et flydende begreb.

Hvordan vi end skal fortolke spiritualiteten, er det helt tydeligt at det religiøse felt er meget forandret, når man sammenligner med, hvordan det så ud for halvtreds år siden. I Charles Taylors optik ser den nuværende situation ud som følger (hvilket i det væsentlige stemmer overens med det, som her er blevet diskuteret):

- En øgning af ateister og agnostikere
- Mange kulturkristne. Man trækker sig ud fra et aktivt medlemskab, men man angiver, at man stadigvæk er en del af en religiøs organisation.
- Mere ikke-traditionel tro.
- New age og lignende, der bygger bro over den spirituelle–humanistiske grænse, og har udøvere, der sammenkæder spiritualitet og terapi.
- Vi ser nu kombinationer af trosforestillinger, som tidligere ansås som helt umulige.
- Som reaktion på alt dette er den kristne tro i en proces af omdefinering.

Kirkens muligheder i den nye situation

Taylor sidste punkt er, at den kristne tro befinder sig i en proces af omdefinering. Et naturligt spørgsmål at stille er hvordan. Hvordan skal den institutionelle kristendom reagere i denne nye situation? I det følgende vil jeg tage udgangspunkt i statistikkerne fra den danske del af RAMP-undersøgelsen fra 2000.

Først vil det være rimeligt at spørge, hvad kirken kan forvente af sine medlemmer. Hvilken holdning har disse til kirkens trosgrundlag? Jf. tabel 9 mener to tredjedele af kirkens medlemmer i højere eller lavere grad, at enhver – også selvom han/hun tilhører en bestemt religion – skal føle sig fri til også at lære fra andre religioner.

Tabel 9. Selvom et menneske tilhører en bestemt religion, skal han/hun føle sig fri til også at lære fra andre religiøse traditioner (i procent)

1. Helt uenig	8
2.	6
3.	5
4	15
5.	15
6.	15
7. Helt enig	36
<i>Total</i>	<i>100</i>

Hvordan mener man da, at kirken som institution skal forholde sig til sine medlemmers trosopfattelser? Jf. tabel 10 mener næsten halvdelen (mere eller mindre tydeligt), at kirken bør tilpasse sit budskab efter medlemmernes opfattelser, mens lidt mere end hver tredje mener, at kirken skal holde fast ved sin forkyndelse.

Tabel 10. Hvilken af følgende to retningslinjer mener du at Den danske folkekirke bør ha for sit arbejde? (i procent)

1. Holde fast ved sin bekendelse og altid at forkynde den	19
2.	9
3.	8
4	17
5.	16
6.	13
7. Være åben for medlemmernes opfattelser og tilpasse sit budskab derefter	17
<i>Total</i>	<i>99</i>

Den generelle holdning synes således at være, at kirken skal tilpasse sig efter medlemmerne, og at det enkelte medlem skal føle sig fri til også at lære fra andre religioner. Et naturligt spørgsmål bliver da: Hvorfor er folk medlem af Folkekirken, en religiøs organisation med et bestemt trosgrundlag? Hvad synes de er det vigtigste ved kirkens virksomhed? Her er det klare svar, at overgangsriterne, juleaften og de gamle kirkebygninger som sådanne har størst betydning for medlemmerne. Derimod tilskrives kirkens grundlæggende religiøse funktioner – nadveren og søndagsgudstjenesten – en meget lille betydning (se Tabel 11).

Tabel 11. Forskellige ”ting” der er knyttet til kirker har forskellig betydning for forskellige mennesker. Hvilken betydning har følgende for dig? (1 = en meget lille betydning for mig, 7 = en meget stor betydning for mig)

	Gennemsnit
<i>Fejrende af nadver</i>	2,27
De kendte salmer	4,04
Begravelserne	5,22
De gamle kirkebygninger	5,27
<i>Gudstjenesten om søndagen</i>	2,56
Fejring af advent og jul	4,68
Fejring af påske	4,06
Dåben	5,00
Kirkelige vielser	4,78

Med tanke på, hvad de enkelte medlemmers ser som betydningsfuldt i den kirkelige virksomhed, er de følgende svar på spørgsmålet om, hvad man synes kirken skal bruge sine begrænsede resurser til, ikke overraskende:

Tabel 12. En kirke som Den danske folkekirke har begrænsede resurser. Synes du at det er vigtigt eller uvigtigt at man satser sine resurser på følgende?
(1 = ikke vigtigt, 7 = meget vigtigt)

	Gennemsnit
<i>At man arrangerer gudstjenester hver søndag i alle sogne</i>	3,75
At man organiserer hjælpeindsatser ved misvækst og naturkatastrofer	5,85
At man vedligeholder kirkegårdene godt	5,82
<i>At man prøver på at udbrede den kristne tro i alle lande</i>	3,18
At man vedligeholder og bevarer kirkerne over hele landet	5,69
At man holder kirkerne åbne for dem der ønsker at bede og meditere	5,47
At man arrangerer kirkelig virksomhed for børn og unge	4,89
At man hjælper syge og gamle	6,14

Iflg. tabel 12 bør kirken hverken bruge kræfter på mission eller søndagsgudstjeneste. Derimod mener man, at resurserne skal bruges på hjælpearbejde både nationalt og internationalt. Vigtigt er det også at vedligeholde kirker og kirkegårde.

Højt medlemstal for enhver pris?

Samfundets udvikling tvinger kirken ind i en omdefinierungsproces. Hvordan skal Folkekirken tilpasse sin virksomhed i forhold til disse nye udfordringer? Allerførst bør man måske som kirke spørge sig selv, hvad målet med omdefinierungsprocessen er. Er det at opretholde et højt medlemstal for enhver pris? På baggrund af den ovenstående redegørelse og diskussion ville en række mulige svar på tilpasningen i så fald være:

- Trosmæssigt at bevæge sig væk fra sit bekendelsesgrundlag og tilpasse sig det senmoderne menneskes behov og ønsker. Måske i højere grad inddrage yoga og meditation som praksis i kirken.
- At satse endnu mere på overgangsriterne. Her skal der sandsynligvis åbnes op for mere individuelt tilrettelagte riter.
- At satse sine resurser på hjælpearbejde i og udenfor Danmark og samtidigt nedprioritere gudstjenesten, nadveren og ikke mindst missionen.
- At vedligeholde kirkerne og kirkegårdene.

Varetagelsen af kirkebygninger og kirkegårde vægtes højt blandt Folkekirkens medlemmer.

Med eller uden slør?

Interview med Naghme Ashabi, skuespiller og socialrådgiver

Af Jarl Ørskov Christensen, teolog, netværkskonsulent og redaktør

I begyndelsen af 2013 gik DR2 på skærmen med noget helt nyt: Fire kvinder med baggrund i

Mellemøsten tonede frem i en serie satiriske programmer ved navn "Det slører stadig". Både den danske og den mellemøstlig kultur blev spiddet i en række overraskende og skæve situationer. Som seer kunne man grine af den anonyme svinekøds-afvænningsgruppe og af seksualrådgivningen som kun kunne tage telefonrøret og svare "det er haram, det må du ikke". Samtidigt måtte man spørge sig selv: Hvem er egentlig til grin? Er det muslimerne eller er det mine fordomme?

Satireprogrammet vakte en del debat i medierne. Var denne form for humor fremmende eller hæmmende for forståelsen og for integrationen? En af programmets fire frontfigurer – Naghme Ashabi – deltog i F&R og Danmissions program Leaders For Interreligious Understanding. Som sit deltagerprojekt producerede hun undervejs en kortfilm, som gik ind til benet i disse spørgsmål. Jeg (Jarl) mødte Naghme på den afsluttende konference i Istanbul til en snak om fordomme, religion og identitet. Og om mediernes betydning.

Hvordan opstod idéen til "Det Slører Stadig"?

Vi fik ret frie tøjler. Den afgørende idé for os var at bryde med det stereotype billede af ny-danskere. Vi skulle ikke spille de klassiske offeroller om æresdrab osv. Det var vigtigt at stille sig på dansk tv og bære et program. DRs produktion sagde til os "det her er sjovt og relevant – det vil vi gerne se mere af".

Hvilken rolle spiller medierne i forståelsen af andre kulturer og religioner?

Medierne er i høj grad med til at forme folks holdninger. Da vi lavede "Det Slører Stadig", lavede vi noget, som vi personligt gerne ville ud med. Det var vi meget bevidste om. Når jeg i LIU-forløbet valgte at lave en kortfilm som mit projekt, var det på samme måde fordi jeg ville noget med den og fordi filmmediet sparker døren ind til folks skjulte holdninger og fordomme.

21:50

Det slører stadig (1:15)

Det slører stadig er et satireshow med 4 etniske piger der tager alt fra burkaer til flæsketeg under kærlig behandling. Mød bl.a Latifah på besøg hos politiet, muslimsk sexrådgivning og Paradise Hotel i Saudi Arabien.

ITV

[PROGRAMSIDE](#)

Nogle af scenerne i "Det Slører Stadig" kan umiddelbart virke provokerende. Oplevede I nogensinde censur fra DRs side?

Nej, men jeg oplevede selv en scene, som jeg ikke havde lyst til at gennemføre. Sketchen var, at jeg skulle sidde foran kameraet som en forfængelig terrorist, der først lige skulle rette på håret og neglene osv. Da jeg læste manus tænkte jeg "hvad er det?". Vi droppede scenen selvom det kostede en halv dags kameramand, makeupartister mv. men instruktøren sagde: "ok, vi laver det ikke".

Dubai News på feltarbejde – uden større held.

Hvorfor ikke?

Fordi forfængelighed og selvmordsterror ikke kan linkes. Den scene havde intet med min virkelighed at gøre. Vi overdriver mange ting i "Det Slører Stadig", men der er altid en lille snert af noget man har mødt eller haft en fordom om.

Humor er vel ellers godt til at håndtere svære emner?

Ja, men det fungerer ikke, hvis man kun vil sprede holdninger og meninger. Det skal være en god blanding med meget humor i, ellers er det ikke sjovt. Vi måtte altid balancere mellem ironien og satiren, som er en meget dansk ting, og så alle emnerne der havde rod i Mellemøsten.

En af de berømte sekvenser "kondomscenen", hvor Bodil Jørgensen spiller over for Naghme Ashabi

spørger tilfældige danske piger om råd. Nogle tror vi udstiller jomfrupigen, men vi udstiller i virkeligheden danskernes fordomme om jomfruer.

Hvordan var reaktionen?

Der var en del debat. Mange elskede serien, men der var også nogle som hadede den. Vi fik klart at vide at vi virkelig var innovative og first movers. Det var rart efterfølgende at komme ud fx på biblioteker og svare på spørgsmål over for forskellige aldersgrupper. Det skabte afklaring. Vi spurgte: Kan I forstå hvorfor nogen blev truffet? kan I forstå hvem vi i virkeligheden vil ramme? Der findes fx den sketch i Kongens Have, hvor en etnisk jomfrupige

Hvad var så idéen bag din kortfilm under LIU-forløbet?

Idéen var ganske enkel. Med København og søerne som baggrund blev en række personer med forskellig religiøs baggrund bedt om at fortælle om sig selv i korte punktsætninger. Noget de var stolte af. Deres erfaringer. Noget som definerede dem og som de havde lyst til at fortælle. Og folk fortalte virkelig løs. Man fornemmede deres glød. Hver person sluttede af med at sige "...og så er jeg i øvrigt muslim"

eller ”ateist” eller ”buddhist” eller ”kristen” – eller hvad de nu havde som religiøs baggrund.

Hvilke personer havde I udvalgt?

Det var ikke fastlagt på forhånd. Jeg lavede et Facebook-opslag, hvor jeg bad folk med forskellig religion om at melde sig. Det var overraskende hvor nemt det var. Inden for en time havde en buddhist meldt sig. Ikke alle trosretninger var lige hurtige.

Hvorfor hedder filmen ”Jeg er mere end...”?

Det handler om identitet. Man kigger så hurtigt på andres hudfarve osv. Men hvem er vi? Jeg er så meget mere end min religion. Ikke fordi at religion i sig selv er noget negativt, men i danske medier bliver religion ofte gjort til den eneste identitetsmarkør. Er du ”muslim” i Danmark, er man ligeglads med resten. Sådan er det jo ikke i virkeligheden. Som mennesker tager vi så meget mere til os. I London spørger man fx ikke, hvor folk kommer fra.

LIU-filmen blev optaget ved søerne i København

Men er religion ikke vigtigt?

Jo, selvfølgelig. Men vi to kan sidde og tale om alt muligt andet. Det bliver gjort til noget kunstigt, der skal separere os i forskellige grupper. Jeg så et interview med Pia Kærsgaard og en muslimsk pige vedr. det at gå med tørklæde. Pia ville gøre pigen til en ikke-del af samfundet. Pia lagde vægt på, at de ikke havde noget til fælles, og at tørklæder var et tegn på undertrykkelse. Pigen sagde: Jeg kan sidde på café og snakke om de samme ting som dig.

Religion er i virkeligheden en personlig ting. Hvad er mine venners religion? Jeg vidste det ikke, før end vi lavede filmen – det har jeg

ikke gået og talt med dem om. Jeg vidste fx ikke, at den ene af deltagerne i filmen var præst. Jeg har talt med hende om 1000 andre ting, før end vi taler om, at hun er præst. I forhold til at komme hinanden ved behøver den ikke fylde så meget. Vi er alle lavet af det samme. Vi er mennesker først.

Hvordan kommer det til udtryk i filmen?

Helt ubevidst viste det sig ved at folk foran kameraet nævnte egenskaber om sig selv, som forenede dem på kryds og tværs. Flere var politisk interesseret, hundeejere eller noget helt tredje, som uden videre overskred de religiøse skillelinjer.

På det bevidste plan havde vi bedt deltagerne om at nævne deres religion som det sidste: ”...og så er jeg i øvrigt...”. Vi overvejede at tone skærmen ned i sort og op igen, inden sætningen blev sagt. Det ville tydeliggøre overgangen, men indholdsmæssigt var pointen, at alle udsagn var lige vigtige, derfor valgte vi at køre samme farve i alle klip. Jeg fik et hold TV-medarbejdere bl.a. fra ”Det Slører Stadig”

til at hjælpe med produktionen. De kunne alle sammen se det vigtige ved denne film.

Her under LIU-forløbet deltager flere personer fra konfliktzonerne i Syrien, Libanon og Egypten. Disse steder spiller religion en central rolle. Hvilke tanker gør du dig om det?

I Mellemøsten findes der fjendtlige folk i alle de tilstedeværende religioner. Her på LIU-konferencen har vi de fleste trosretninger repræsenteret, men alle deltagerne er netop undtagelser fra dette. Uanset om folk argumenterer ud fra deres religion eller ej, har alle her et ønske om fred og forståelse. Igen er medierne i Danmark med til at påvirke vores holdninger og fordomme om Mellemøsten og folk derfra.

Folk her på konferencen er meget forskellige, men det er ikke altid religionen som adskiller. Fx har vi nogle som går meget op i fakta og logik, hvor andre søger mere efter det, som er helligt og skrøbeligt. Det er to vidt forskellige måder at gå til tingene på. Vi skal prøve at forstå, hvad det er der foregår imellem mennesker.

Ser du en modsætning mellem fakta og religion?

Nej. Så længe man er åbensindet, kan man føre en dialog, hvor man prøver at forstå både fakta og religion og prøver at forstå hinanden bedre. Vi mennesker skal ikke blive enige. Vi skal bare have en større forståelse.

LIU-filmen er en slags øvelse i åbenhed og forståelse: For mig var det vigtigt at sige ”det her er alle mulige informationer som jeg smider til kameraet.” Og på samme måde sige ”Nå, og så i øvrigt er jeg...”

*Leaders for Interreligious Understanding –
forløbets deltagere kom fra Syrien, Libanon,
Egypten og Danmark*

Hvordan vurderer du åbenheden og forståelsen i Danmark?

Vi skal flere generationer frem før vi kan nå til det. Det er svært at lukke det fremmede ind i Danmark. Vi har stadig svært ved at acceptere, at man kan have flere hudfarver. Det er tankevækkende, at der mange steder i verden er meget større forskelle, uden at man taler om det. Mange af de lande, som vi regner som primitive, er meget bedre til det med åbenheden. Der har man lov at tro og gøre som man vil.

Link

LIU-filmen kan ses på YouTube: <http://youtu.be/-001fJo6g0Y>

Vi skaber os – om dannelsen af identitet

Af Maria Louise Munkholt Christensen

Forfatteren er teolog og ph.d.-studerende ved Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet. Hendes forskningsprojekt omhandler bøn og identitetsdannelse i den antikke kristendom. Maria deltog i F&R og Danmissions dialogprojekt Leaders for Interreligious Understanding i 2014.

Danskernes identitet er ofte til debat i øjeblikket. Hvem er vi? Og hvem er "de andre", som vi identificerer os i forhold til? I det hele taget synes det personlige identitetsspørgsmål relevant som aldrig før. Gennem medieeksempler og sociologisk teori indkredser forfatteren identitetens væsen og dens forhold til omgivelserne – herunder også religionens rolle.

Fokus på identitet

Begrebet 'identitet' er gledet ind i det danske sprog, og mange forstår vel intuitivt, hvad det drejer sig om, nemlig om hvem vi er. Fra 1940'erne blev begrebet anvendt inden for psykologien, i 1960'erne tog socialvidenskaberne begrebet til sig, og fra 1980'erne har det desuden figureret prominent i historievidenskaben. Nu til dags bruges udtrykket identitet også i daglig tale, hvilket den tyske ambassadør i Danmark, Klaus Robert Krumrei, for nylig gav et eksempel på i et interview til *Jyllandsposten*. Ambassadøren udtalte sig om TV-serien *1864* og sagde:

"TV-serien er et udslag af danskernes søgen efter identitet, og den [søgen] kommer altid, når noget ændrer sig. Og lige nu er der meget, som ændrer sig: Globaliseringen og virkningerne af den tætte politiske integration i Europa. Det betyder, at vi – både i Tyskland og Danmark – gør nye erfaringer, og det er disse erfaringer, som sætter spørgsmålstejn ved vores myter og legender." (Jette E. Maressa 2014).

Hermed udtrykte den tyske ambassadør to væsentlige pointer om identitet, nemlig dels at mennesker søger identitet, når verden omkring dem forandrer sig, og dels at historien er vigtig for vores selvopfattelse (f.eks. historien om nederlaget ved Dybbøl Banke i 1864).

Også journalist og tv-vært Martin Krasniks bog *Fucking Jøde!*, udgivet i november 2014, kredser om fænomenet 'identitet'. Det skyldes, at Martin Krasnik er sig bevidst, at han har en stærk religiøs identitet som jøde: "Faktisk er jeg lidt besat af min jødiske baggrund", skriver han (Krasnik 2014, 7). Det kan synes underligt, at Krasnik samtidig gør en dyd ud

TV-serien 1864 afspejler nutidens søgen efter identitet.

af at være ateist og er så træt af religion, at han får det fysisk dårligt af religiøs snak (Krasnik 2014, 7). Denne integrerede ambivalens i Martin Krasnik, som på én gang er jøde og ateist, illustrerer en anden pointe om identitet, nemlig at identitet ikke nødvendigvis er en rationel størrelse, men derimod bygger på følelser og traditioner, som ingen helt er herre over. Martin Krasnik er dog meget bevidst og reflekteret i forhold til sin egen jødiske identitet. Han har indset, at når han er blevet presset og kritiseret for at være jøde, har han kun holdt stærkere på sin jødiske identitet. I forbindelse med et kontroversielt interview i eftersommeren 2014 oplevede Krasnik meget kritik på grund af sin tilknytning til jødedommen. Han skriver selv om denne kritik: ”Da jeg nogle gange havde fået at vide, at jeg jo bare var en *fucking* jøde, trak jeg mig lidt tilbage i den identitet, jeg blev banket i hovedet med.” (Krasnik 2014, 8). På sin

*Martin Krasniks
selvbiografiske bog.*

ironiske facon konstaterer han desuden, at ”Der er intet som lidt let og uskadelig antisemitisme til at stive identiteten af.” Krasnik 2014, 16). Dette skriver han i bogens begyndelse som en slags prolog. Igen mod bogens slutning nævner Martin Krasnik eksplicit sin egen identitet og sin erfaring af at lukke sig om den, når han er blevet presset i offentligheden: ”Jo mere jeg fik at vide, at jeg var en *fucking* jøde, desto mere begyndte jeg også at føle mig som en *fucking* jøde.” (Krasnik 2014, 297). I forlængelse af den erfaring gisner Martin Krasnik om den betydning, det må have for de danske muslimer konstant at blive udfordret på deres religiøse identitet – ”det [er] indlysende, hvad det har medført af identitetsmæssige tilbagetog, mentale forsvarsværker og overfølsomhed over for alle former for kritik.” (Krasnik 2014, 297). Hermed serverer Krasnik endnu en pointe om identiteter: de forsvinder ikke af at blive udfordret, snarere forandres og befæstes de.

Det er her værd at hæfte sig ved, i hvor høj grad vi har indflydelse på hinandens selvopfattelse og identitetsdannelse. Ifølge socialvidenskaberne er det en basal pointe, at identitet formes i samspillet med andre mennesker, og desuden, at et menneskes og en gruppes identitet altid er under udvikling. ’Identiteten’ er altså ikke den samme over tid, selvom ordet i sin oprindelse kommer af det latinske pronomen med betydningen ”det samme”, *idem*. Sociologen Anthony Giddens har gjort opmærksom på, at vi mennesker for overhovedet at kunne have og udvikle en identitet har brug for tillid til menneskene og grupperne omkring os. Tillid giver en ”ontologisk sikkerhed”, påpeger Giddens, og den sikkerhed giver den enkelte ”mod til at leve” og udfolde sin identitet (Giddens 1991, 38). Udtrykket ”mod til at leve” har Giddens fra teologen Paul Tillich’s værk ”Courage to be”. Hvis den enkelte skal være åben over for sine medmennesker, må han/hun altså opleve verden som tryk og sikker at være i.

Personlig og social identitet

Identitetsteorier virker på én gang komplekse og banale. De udtrykker det alment menneskelige, at vi som individer opbygger en selvforståelse, som vi udtrykker og reviderer i mødet med andre mennesker. Inden for den socialpsykologiske strømning kaldet ”symbolsk interaktionisme” forstår man ofte identiteter som forskellige udtryk for den enkeltes selv. Her antager man altså, at individet i løbet af sin opvækst og i samspil med sin familie og andre udvikler et selv og en selvopfattelse, og at det er dette

selv, der siden finder forskellige former, som vi kalder ”identiteter”. Disse identiteter kan være bundet op på forskellige roller, f.eks. rollen som far eller mor, chef, ven, præst osv. Identitet kan desuden være bestemt af medlemskab af større grupper eller sociale sammenhænge som f.eks. religion, nationalt tilhørsforhold og politisk orientering. I den symbolske interaktionisme påpeges det, at identitet ikke er noget statisk, men altid er under udvikling. Identitetsdannelse er en social proces.

“Social interaction shapes our identities. It is not others who create who we are... Instead, identity results from a negotiation process that arises in social interaction. We label others in interaction; we present our identities in interaction; we tell others who we think they are in interaction. Through it all we come [to] think of our self as something; an identity is formed, and our action is now influenced by who in the world we think we are.” (Charon 2007, 153).

Identitetsteorier skelner hyppigt mellem på den ene side den personlige identitet, som især afhænger af den enkelte persons umiddelbare præferencer og valg, og på den anden side den sociale eller kollektive identitet, gruppeidentiteten. Den sociale identitet er med til at definere den enkelte ud fra de overordnede kategorier, som han/hun tilhører. Det enkelte menneske befinder sig et sted imellem at være defineret af sin personlige selvopfattelse og af gruppens vurdering. For alle mennesker gælder det, at de har behov både for at høre til og føle fællesskab og for at skille sig ud og føle sig som noget særligt (Vohs og Baumeister 2012, 105ff.). I førmoderne samfund var behovet for at skille sig ud ikke så udtalt, og normen var, at man lod sig definere af de forhold, man blev født ind i. I dag har dette ændret sig, hvorfor der er større pres på den enkelte i forhold til at skabe sig en identitet (Giddens 1991). Nu kunne det lyde som om, identiteter står og falder med den enkeltes egne valg af hvem man er, og hvordan man gerne vil opfattes. Det er ikke tilfældet. Identitet afhænger ikke alene af, hvem man selv ønsker at være, men – som antydnet – også af, hvordan andre opfatter og vurderer én. Reelt opstår ens identitet først i mødet mellem ens egen selvopfattelse og omverdenens vurdering. Den sociale verden er derfor scene for både sproglige og fysiske kampe om retten til at have eller afsværge bestemte identiteter.

*Anthony Giddens f. 1938.
Britisk sociolog med
særlig interesse for
den senmoderne
identitetsdannelse.*

Et eksempel på en social identitet er det nationale tilhørsforhold, f.eks. ”dansker”. Eksemplet ”dansker” er illustrativt for at vise, at politikerne kan have en interesse i at definere de sociale kategorier. Der tales for tiden meget om ”danskerne” og f.eks. danskernes nationalret. Identitetspolitisk er det selvfølgelig ikke uvigtigt, fordi kategoriseringer kan være med til at skabe sammenhængskraft og mobilisere folk til at handle på forskellige måder til bedste for gruppen. Identiteter er altså ingenlunde ligegyldige, for med forskellige identiteter følger forskellige forpligtelser, privilegier og handlemønstre. Folk stemmer ved valgene, køber varer i supermarkederne, finder venner og arbejde, går i krig og kærlighed etc. i overensstemmelse med den identitet, de har. I sin bog vurderer Martin Krasnik, at ”Det er en venstre-fløjs-klassiker at undervurdere identitetens styrke. De fleste mennesker vil helst bo i samfund af ligesindede, et samfund med en særegen karakter, med eget udtryk, egen hukommelse” (Krasnik 2014, 286).

Hvordan den enkelte nærmere forstår sin identitet, er et spørgsmål om fortolkning. Hvad vil det f.eks. sige at være dansker? Netop herom er der en del debat, hvor nationalretter og undervisnings-kanoner bliver kørt i stilling. Identiteten som dansker er i dag ofte nært knyttet sammen med kristendommen i den sekulære lutherske aftapning samt en ide om demokrati, velfærdsstat og personlig frihed. At national identitet og religion ofte knyttes sammen fremgår af symbolerne i det offentlige rum. Kaster man et blik på Dannebrog, ser man korset. Det er ikke kun et dansk fænomen at koble identitet og nation i en identitets-cocktail, ”faktisk har hele 64 ud af verdens 196 lande flag, der indeholder religiøse symboler.” (Andersen 2014).

Symboler, der udtrykker et religiøst tilhørsforhold, som kors, hovedtørklæde eller kalot, er typiske identitets-mærker. Identitet kan således udtrykkes via fysiske symboler. For nylig mærkede fodboldklubben Real Madrid denne symbol-fiksering, som kendetegner menneskelig interaktion. Det skete, fordi klubbens nye sponsor er Abu Dhabis nationalbank og altså hjemmehørende i et muslimsk miljø. Spanien måtte derfor pille korset ud af deres logo for at kunne præsentere det i den arabiske verden. Flagene og logoet er eksempler på, hvor utroligt vigtige sådanne symboler er for menneskers verdensbillede og tilhørsforhold. Symboler er med til at bestemme, hvor vi stiller os i den sociale verden, og det er netop derfor, den tidligere omtalte sociologiske strømning ”symbolsk interaktionisme” indeholder ordet ”symbolsk”.

Real Madrids logo – med og uden kors.

Identites-hierakier

Som nævnt kan ethvert individ potentielt have flere identiteter, som aktiveres hos den enkelte, når han/hun er i bestemte roller, grupper og situationer. Ofte vil det imidlertid være sådan, at den enkelte især lader én eller få identiteter dominere i mange forskellige roller, grupper og situationer (Stryker 2008, 20). Det kunne være ens rolle som forældre, ens job, ens politiske observans eller ens religion, der får lov at udgøre den primære identitet.

Identitetsteoretikere forklarer dette fænomen ved at tale om, at hver enkelt menneske har et identitets-hieraki og altså rangerer sine identiteter. Det afgørende for hvilken værdi vi tillægger en given identitet, er den givne identitets betydning for vores relation til andre mennesker. Hvis andre mennesker, som vi sætter højt, forventer en bestemt identitet hos os, så er vi tilbøjelige til at leve op til den identitet: “To the degree that one’s relationships to a set of others depend on being a particular kind of person and playing out particular roles, one is committed to being that kind of person” (Stryker 2008, 20). Det kunne være familie, nære venner eller, for den sags skyld, en bande, der forventede en bestemt attitude og opførsel af os, som vi ville være tilbøjelige til at leve op til, fordi det ville bevare de sociale relationer. Ens emotionelle forhold afgør altså langt hen ad vejen, hvilken identitet man har, snarere end logikken bag.

Som nævnt er det for nogen den religiøse identitet, der griber ind i og trumfer andre identiteter, sådan at ens ansvar i mange sammenhænge bliver sekundært i forhold til ens religiøse hensyn. Det er ikke i sig selv forkert, men det har ikke været kutyme i det moderne sekulære Danmark, hvor det at tage særlige religiøse hensyn er blevet til noget, der skiller vandene.

'Os' og 'de andre'

Hyppigt påpeges det af identitets-teoretikerne, at identitetsdannelse ofte foregår i opposition til andre. At finde ud af, hvem man selv er, sker hyppigt i erkendelsen af, hvad man ikke er. Antropologen Richard Jenkins udtrykker det sådan: "At the boundary we discover what we are in what we are not and *vice versa*." (Jenkins 2008, 103). Hos nogle teoretikere har der været en tendens til at anskue det enøj, som om identiteter bliver til alene ved at adskille sig fra andre. Pioneren inden for studier i etnisk identitet, Fredrik Barth, sagde for eksempel: "The critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic *boundary* that defines the group, not the cultural stuff that it encloses." (Barth 1969, 15). Det er sådan et udsagn, jeg kalder enøj, fordi det negligerer kulturens betydning. Klassicisten Lorenzo Perrone har ganske givet ret i, at når vi møder andre mennesker, forandres vi, både fordi vi identificerer os med dem og adskiller os fra dem; "one may infer that 'identity' generally has to do with the perception of the 'self' in relation to the 'other', thus implying a dialectic of similarity and difference" (Perrone 2006, 262).

*"Det er menneskeligt
at drage grænser."*

Det er menneskeligt at drage grænser, både på landkort og i sociale sammenhænge for at kunne skelne mellem in-group og outgroup – altså mellem dem, man mener at høre sammen med, og dem man ikke mener at høre sammen med. Kognitionsforskere hævder, at vi som mennesker er grænsedragende væsener og slet ikke kan lade være med at kategorisere og dele op. I grænsedragningen sker der hyppigt stereotypiseringer, hvor man taler om store grupper uden at skelne de enkelte mennesker i gruppen fra hinanden. Stereotype forestillinger møder man bl.a. i racisme og sexism, hvor hhv. race og køn bliver brugt som linse til at udkaste generaliserende verdensbilleder. I en artikel i *Jyllandsposten* påpeger lektor i anvendt filosofi, Henrik Jøker Bjerre, det positive i, at der i den generelle debat er

kommet større bevidsthed om racisme og sexism som forankret i strukturer, der gør sig gældende helt ned i sproget. Omvendt pointerer Henrik Jøker Bjerre også, at dette medfører en større bevidsthed om, at man bliver krænket, og mange er "begyndt at opbygge en identitet som sort, kvinde, mand, muslim eller homoseksuel gennem krænkelsen. Det reagerer andre omvendt meget voldsomt på, fordi de ikke vil lade sig tyrannisere af, at nogle opfatter deres adfærd som krænkende. Det skaber en underlig symbiose, hvor krænkeren og den krænkede bliver afhængig af hinanden i en kamp om frihed, undertrykkelse, demokrati og identitet..." (Karkov 2014).

Interessant er det, at der altid vil være ”en anden” i forhold til hvilken, vi selv bliver til. Fra begyndelsen vil det typisk være ens forældre, men i løbet af livet vil det tilfalde forskellige at være den enkeltes ”anden”. Vi er med andre ord afhængige af andre for at finde os selv, men processen kan være ubehagelig, hvis man møder stereotype forestillinger fra omverdenen. Det er en utopi at tro, at samfund bestående af mennesker kan være komplet harmoniske, men en større bevidsthed om, hvad der er på spil i social interaktion kunne til tider være ønskværdig.

En god historie

Akademisk historieskrivning, fortællinger, myter og erindringer bruges i menneskers identitetsdannelse. Disse fortællinger, hvad end de er historisk korrekte eller ej, giver en gruppe af mennesker et rationale for deres fællesskab – som f.eks. Jellingestenens inskription og Skabelsesberetningen. Sådanne historier inspirerer gerne til en bestemt opførsel eller handlen; og de skriver den enkelte ind i en større sammenhæng. Religiøse fortællinger, myter og forskrifter virker også på den måde; og de kan virke meget stærkt, idet det er selve Gud og menigheden, der sanktionerer indholdet. Den religiøst praktiserende bekræftes i sin fortolkning af virkeligheden, når han/hun deltager i ritualer. Ritualer er performative – de både skaber og afspejler identiteten hos de deltagende (Hvalvik og Sandnes 2014, 19).

Udsnit af Skalks
velkendte historiske tidslinje.

En dansk historiker Bernard Eric Jensen påpeger i sin artikel ”History and the Politics of Identity”, at også den videnskabelige historieskrivning bliver drevet frem af identitetsspørgsmål. Han beskriver, hvordan vi i Danmark mener at have et ”Skalk-perspektiv” på historien. Skalk er et populærvidenskabeligt historisk tidsskrift, der bl.a. er kendt for at have produceret en plakats med de væsentligste historiske begivenheder fra ”istid” til ”nyere tid”. Her ser man begivenhederne præsenteret ovenfra på en tidslinje, og denne fremstilling kan netop anskueliggøre historikerens arbejde, som foretages fra et fugleper-

spektiv med henblik på nogle særlige, fortidige begivenheder. Bernard Eric Jensen påpeger, at når det gælder søgen efter identitet, betragtes historien ikke som noget afsluttet (Jensen 1999). Historiske begivenheder forbliver ikke kun fortidige, men griber ind i nutiden. At Ole Bornedals TV-serie *1864* kunne skabe så megen røre og diskussion, som tilfældet var i efteråret 2014, bunder i den sammenblanding af historie og nutid, som han foretog. Han slæbte historien ind på den folkelige valplads, medierne, og her stod kampen ikke kun om fortidens synder, men om nutiden. Vi bruger til stadighed fortidige begivenheder til at forme vores identitet i nutiden, men påvirkningen går også den modsatte vej i den forstand at vores læsning og fortolkning af historien afhænger af vores aktuelle identitet i nutiden.

Vi er hinandens verden

I sin bog *Fucking Jøde!* skriver Martin Krasnik i forbindelse med en omtale af den danske omskærelses-debat om det, han kalder en særlig dansk identitetsforsnævring. Han mener, at danskerne mangler en åbenhed i forhold til identiteter, der adskiller sig fra det typisk danske, og han ser modstanden mod

omskærelse som et eksempel på, at danskerne ikke kan forstå det, der ikke ligner dem selv. Selvom Krasnik her selv går i generaliserings-fælden og skærer ”danskerne” over én kam, kan hans udtalelse godt give hver af os anledning til at overveje, om man er så åndsfri, som man måske roser sig af at være. Som beskrevet ovenfor er det ekskluderende et ikke ubetydeligt element i identitetsdannelse og det gælder selvsagt også i den danske, sekulære lutherske identitet. Spørgsmålet for den enkelte bliver da, hvor meget man skal gå på kompromis med sine egne holdninger for at lade andres identiteter få fri udfoldelse. Man skal selvfølgelig ikke være naiv, for som Krasnik også påpeger, nærer vi mennesker mange ”idiotiske følelser” over for hinanden. Hvad man dog skylder sin omverden, er at være bevidst og ansvarlig i forhold til det faktum, at vi er hinandens verden. Det er et udtryk, som kommer fra skabelsesteologen K.E. Løgstrup, men identitetsteoriene viser det samme – at vi er gensidigt afhængige af hinanden. Teologisk kan denne pointe endvidere udtrykkes med Løgstrups nok så fortærskede, men fine udtryk: ”Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin hånd” (Løgstrup 1956, 25).

Litteratur

- T.T. Andersen, ”64 lande bruger religiøse symboler i deres flag”, <http://www.religion.dk/religioner/2014-12-03/64-lande-bruger-religi%C3%B8se-symboler-i-deres-flag> (verificeret 10. december 2014).
- Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*, London: George Allen & Unwin, 1969.
- J.M. Charon, *Symbolic Interactionism*, New Jersey: Pearson, ninth edition, 2007.
- A. Giddens, ”Chapter 2: The Self: Ontological Security and Existential Anxiety” in *Modernity and Self-Identity* 1991.
- R. Hvalvik og K.A. Sandnes, *Early Christian Prayer and Identity Formation*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2014.
- Richard Jenkins, *Social Identity*, 3rd edition, London: Routledge, 2008.
- Bernard Eric Jensen, ”History and the Politics of Identity. Reflections on a Contested and Intricate Question”, *Historie Didaktik i Norden. Brug og misbrug av historien*, 1999.
- Rasmus Karkov, ”Alle mænd er nogle sexistiske racister” (artikel) i *Jyllandsposten*, Indblik, 30. november 2014.
- Martin Krasnik, *Fucking Jøde!* Forlaget Bianco Luno, Frederiksberg C, 2014.
- K.E. Løgstrup, *Den Ethiske Fordring*, Klim, 1956.
- Jette Elbæk Maressa, ”Som tysker kan man kun føle med danskerne” (artikel) i *Jyllandsposten*, 23. november 2014.
- Lorenzo Perrone, ”Prayer and the Construction of Religious Identity in Early Christianity”, *Proche-Orient Chrétien* 53, 260-288, 2003.
- S. Stryker, ”From Mead to a Structural Symbolic Interactionism and Beyond”, *Annu. Rev. Sociol.*, 34, 15-31, 2008.
- K.D. Vohs og R.F. Baumeister (red.), *Self and Identity*, vol. 3, Sage, London, 2012.

“Værdispillet” som analytisk redskab i beslutninger og dialog

Af Mette Madsen og Fasael Rehman

Mette Madsen er teolog og arbejder til daglig som konsulent hos Etikos. Fasael Rehman er sociolog og medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse. Forfatterne deltog begge i F&R og Danmissions dialogprojekt *Leaders for Interreligious Understanding* i 2014.

Forfatterne har sammen udviklet ”værdispillet”, der fungerer som et analytisk og pædagogisk redskab, når en gruppe mennesker ønsker at blive klogere på konkrete dilemmaer, beslutningsprocesser og den nødvendige dialog. Spillet er bygget op over en række etiske og procesteoretiske principper og rummer mange spændende anvendelsesmuligheder. Spillets opbygning og forløb gennemgås i artiklen. Nederst findes mulighed for at downloade spilleplader og kort til videre anvendelse af spillet.

Når dialogen bryder sammen

De fleste mennesker har et udtalt ønske om at ville lytte til andre og være i åben dialog, når det gælder opbygningen af det fælles samfund. Alligevel ser vi ofte, at dialogen bryder sammen og ender i magtkamp, debat eller skænderier.

Hvad enten dialogen foregår på tværs af religioner, i mellem politiske partier eller hjemme i familien, kan vi ikke altid bare gå hver til sit, når vi er uenige. I religiøse spørgsmål, i politik såvel som i ægteskaber kræver virkeligheden af os, at vi på trods af sammenstødende holdninger og værdier finder beslutninger og løsninger sammen. Vi møder denne udfordring igen og igen på alle niveauer af menneskelivet. Ofte må de fælles beslutninger endda træffes hurtigt, og det kan være svært at fastholde dialogen og bruge den nødvendige tid på at lytte for at forstå modparten.

Under dialogprojektet *Leaders for Interreligious Understanding* (LIU) fik vi mulighed for at overveje disse problemstillinger nærmere, og vi har i fællesskab udviklet ”værdispillet”, der fungerer som et konkret og kreativt redskab, når en gruppe mennesker ønsker at blive klogere på de mange facetter, der ligger bag gensidig dialog og gangbare beslutningsprocesser. I det følgende vil vi beskrive spillet og de bagvedliggende tanker.

LIU som kreativ ramme for spiludviklingen

Mange diskussioner kunne nemmere løses, hvis vi blot havde muligheden for at træde ud af problemstillingen og anskue det hele udefra. LIU-projektet var for os en sådan mulighed for at træde et skridt på afstand af den danske hverdagskontekst og forforståelse.

Under programmets to workshops i hhv. Danmark og Istanbul indgik vi i drøftelser med syrere, egypt-

tere og libanesere, som fik os til at stille skarpt på en række generelle problemstillinger og se dem i et større perspektiv. I den forbindelse blev etikspillet skabt: Vores oprindelige projekt bestod i at videreudvikle Frederiksberg Kommunes ”mangfoldighedsdag” ved at gennemføre en dialogworkshop med Integrationsrådet på Frederiksberg. Etikspillet indgik som element i denne workshop men viste sig at have langt videre perspektiver og anvendelsesmuligheder.

Om spillet

Spillets overordnede formål er at gå tæt på en konkret problemstilling, som deltagerne står i og samtidigt fremme en *reflekteret dialog*, der ikke kun er optaget af at finde løsninger, men i lige så høj grad interesserer sig for intentionerne og bevæggrundene bag løsningerne. Spillet ”bremser” beslutningsprocessen ned i et tempo, som sikrer, at alle vigtige mellemregninger kommer med.

Spillet kan anvendes af mindre grupper på 3-10 personer og er også velegnet i større konferencesammenhænge, hvor en sådan gruppedannelse er mulig. Spildelen består af tre faser og varer ca. 60 minutter. En vigtig pointe ved spillet er imidlertid den efterfølgende drøftelse, som spillet igangsætter – så husk at sætte tid af til begge dele!

Forud for spillet får hver deltager uddelt sin egen *spilleplade* med tre forskellige farvefelter og en stak *værdikort*, som er inddelt i de samme tre farver. Midt på bordet lægges en fælles *beslutningsplade* til brug i spillets sidste fase. Spillelederen præsenterer herefter et relevant dilemma for deltagerne.

Falske og etiske dilemmaer

I virkelighedens verden findes der to slags dilemmaer: De falske og de etiske. Et falsk dilemma er en situation med (mindst) to valgmuligheder, hvor personen har svært ved at vælge fordi valgmulighederne og konsekvenserne er ukendte eller svære at overskue. Hvilken uddannelse skal jeg vælge? Hvilket hus skal jeg købe? Disse ”dilemmaer” er valgsituationer, som principielt kan løses ved at der kommer flere informationer på bordet, således at det bliver muligt at afgøre, hvad den bedste handling er i forhold til det givne problem. Et falsk dilemma kan også bestå i fejlagtigt at tro, at valget kun står mellem to muligheder, når der reelt findes flere.

Et etisk dilemma adskiller sig herfra ved, at det reelt er uløseligt. Uanset hvor mange oplysninger eller

FAKTABOKS: LIU

Leaders for Interreligious Understanding er et interreligiøst dialogprojekt under Udenrigsministeriets program for ’Det arabiske initiativ’. Sammen med tilsvarende dialogorganisationer fra hhv. Syrien, Libanon og Egypten danner Danmission og Folkekirke og Religionsmøde en kreativ kursusramme for unge ledere fra forskellige dele af samfundet fx uddannelse, religion, journalistik og civilsamfund. Deltagerne mødes en uge i hhv. Danmark og Mellemøsten og udvikler derimellem egne projekter med fokus på konflikthåndtering og dialog.

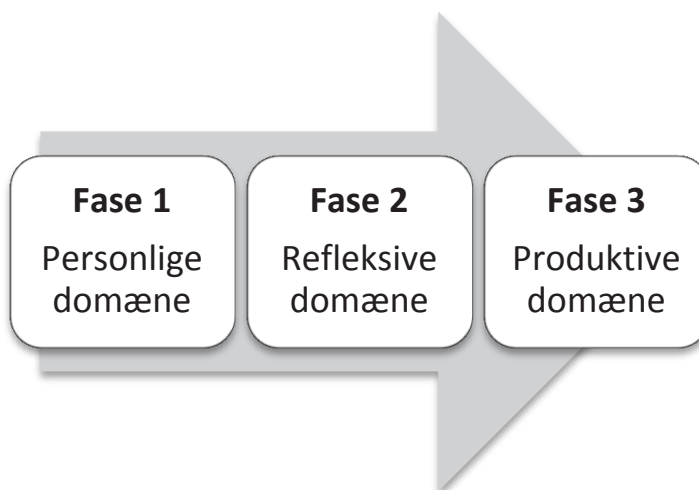

handlemuligheder personen kender til, er de alle problemfyldte. Dilemmaet er etisk fordi man i alle valgmulighederne vil komme til at overskride en vigtig regel eller et vigtigt princip. Et eksempel kunne være spørgsmålet om aktiv dødshjælp over for en uhelbredelig og lidende person: Her står princippet om altid at ville mindske lidelse over for princippet om respekt for menneskelivet. Uanset hvad man vælger at gøre, vil valget have konsekvenser for omgivelserne og etiske omkostninger for den person, som skal træffe valget.

I den virkelige verden findes der mange uløselige etiske dilemmaer, som dog er nødt til at blive håndteret på den ene eller den anden måde. Dilemmaerne vedrører både det personlige plan men også samfundet, hvor vi er nødt til at finde fælles normer, regler eller aftaler for at kunne leve sammen. Spillet tager udgangspunkt i de samfundsmæssige etiske dilemmaer.

Beslutninger sker i faser

Spillet er designet, så det følger en almindelig mellemmenneskelig beslutningsproces – uanset om den foregår formelt (fx politiske og faglige beslutninger) eller uformelt (fx en personlig drøftelse på tomandshånd eller i en gruppe). Alle fælles beslutningsprocesser består principielt af tre faser: Først den personlige stillingtagen, dernæst en fælles afdækning af problemet (fx en politisk høring), og afslutningsvis en beslutning. I virkelighedens verden foregår beslutninger ikke nødvendigvis i denne rækkefølge, men faserne er med til at tydeliggøre, hvilke mellemregninger, der er på spil.

De tre faser omtales med varierende terminologi hos forskellige teoretikere, men indholdet er essentielt det samme. I den systemiske tænkning taler man om *tre domæner*, som hver især indeholder deres egen logik. I det *personlige domæne* trækker vi på vores personlige erfaringer, holdninger og værdier og danner vores egen subjektive mening om tingene – ”kan jeg lide dette?”. I spillet skal deltagerne i denne fase definere, hvilke personlige værdier, de vægter tungest i forhold til det aktuelle dilemma ved at lægge de tilsvarende værdikort på deres personlige plade.

Over for det *personlige domæne* står det *produktive domæne*, som omhandler alle de faste arbejdsgange og spilleregler, som gælder for gruppen, familien, arbejdspladsen, byen, partiet – eller hvilken større sammenhæng beslutningen nu hører hjemme i. Logikken i dette domæne handler bl.a. om at få mest mulig klarhed, så man som kollega, borger, partifælle osv. ved hvad man har at rette sig efter. Ofte kan vi opleve at stå i en konflikt mellem vores personlige holdning (det personlige domæne) og den fælles regel/kultur/beslutning (det produktive domæne), som vi må tilpasse os.

I håndteringen af denne konflikt findes en vigtig mellemfase: Nemlig *refleksionens domæne*, som ikke først og fremmest sigter mod at fastlægge regler og aftaler, men som i stedet åbner sig mod de mange forskellige perspektiver, som findes i et givent spørgsmål/dilemma. *Refleksionens domæne* overses ofte og er generelt det sværeste domæne at opholde sig i, fordi det kræver tålmodighed og nysgerrighed i forhold til at forstå hinanden i stedet for at haste frem mod løsningen og afgørelsen i det *produktive domæne*.

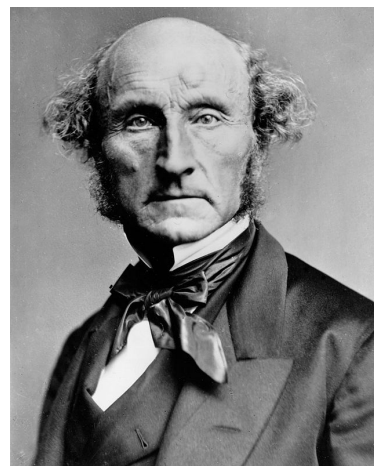
Under spillets anden fase (refleksionens domæne), skal spillerne vise hinanden de værdikort, som de har udvalgt og fortælle de øvrige deltagere i gruppen, hvorfor de har valgt netop dem, og hvad de nærmere lægger i disse værdier. Det er oftest i denne fase, at der kan opstå en utilsigtet kamp om løsningen, hvis man ikke skaber en klar struktur og styring omkring refleksionen. Spillet fungerer i denne sammenhæng, som en lukket styret ”øvelsesbane”, hvor det er muligt at adskille og tydeliggøre faserne og udforske perspektiverne med de vanskeligheder, som det indebærer. Det er afgørende, at denne fase styres af en facilitator ved bordet, der skal sikre, at alle får den nødvendige tid til at fortælle om egne valg af værdier. Denne fase fører ofte til aha-oplevelser, da den fælles refleksion ofte fører til nye perspektiver på problemstillingen.

Tre former for etik

Værdispillet er designet til at komme hele vejen rundt om en given problemstilling. Dette konkretiseres ved brugen af tre forskellige typer værdikort – de blå, de lilla og de grønne. Begrebet ”værdier” bruges i dag i mange udvandede betydninger. Den grundlæggende sociologiske definition omhandler menneskers kulturelt bestemte opfattelser af, hvad der er rigtigt, værdifuldt og ønskværdigt. Med andre ord spiller *etik* en central rolle, når vi taler om værdier. I virkelighedens verden trækker vi på en række etiske argumenter, når vi udtænker og fremfører vores værdier og personlige synspunkter. Disse argumenter er i filosofihistorien repræsenteret ved tre forskellige etiske skoler:

Nyttetik (de lilla kort) bygger hovedsagligt på filosofen John Stuart Mills tanker, som tager udgangspunkt i, at mennesket er et frit væsen, der stræber efter lykke. Denne stræben efter lykke er iflg. Mill den etiske stræben efter det gode liv, da det etiske er det, der skaber lykke for den enkelte. Men for at kunne stræbe efter lykken, er man ifølge Mill nødt til selv at vælge sit liv, fordi det gode liv er individuelt. Hvad der skaber lykke for den ene, skaber ikke nødvendigvis lykke for den anden. Det er således kun ved at vælge sit eget liv, at man kan finde ud af, hvad der er det gode liv for en selv. Regler og pligter kan iflg. Mill aldrig fastsætte, hvordan man skal leve for at være lykkelig, da alle er forskellige og har forskellige behov. Andre mennesker bør således ikke definere eller begrænse ens frihed, heller ikke hvis man fx har lyst til at bruge sit liv på

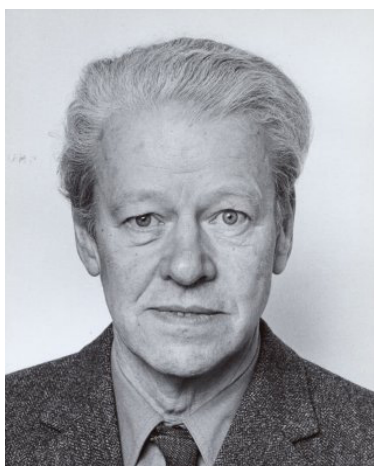
John Stuart Mill
engelsk filosof, 1806-1873

druk og stoffer. Grænserne for individets frihed går først der, hvor man misbruger frihedsprincippet og gør sig til slave for en anden, eller der hvor ens frihed begrænser fællesskabets frihed. Individets frihed er således begrænset af fællesskabets frihed, og dette ligger i tæt forlængelse af etikkens hovedformål, der ifølge Mill er, at man *altid skal forsøge at handle, så det giver mest mulig lykke til det størst mulige antal*. Værdier som ”flertallets interesse”, ”samfundets interesse” og ”handlingens konsekvenser” bygger på denne tankegang.

Pligtetik (de røde kort) bygger på filosofen Immanuel Kants tanker. Pligtetik kaldes også for regeletik, fordi enhver pligtskyldig handling iflg. Kant bør være så god, at den kan ophæves til en almen regel. Iflg. Kant bør etikken finde sit grundlag i den menneskelige fornuft. Over for enhver mulig handling bør man stille sig selv to spørgsmål: 1) Vil min handling kunne ophæves til en almen lov (kaldet et kategorisk imperativ) som alle mennesker følger til enhver tid? 2) Gør min handling det andet menneske til et middel for mine egne interesser – eller bliver det andet menneske gennem handlingen til et mål i sig selv? Hvis du kan svare bekræftende på begge spørgsmål, har du ad fornuftens rene vej fundet frem til den rigtige handling, som du er pligtig til at udføre. Kants tanker understøtter troen på, at samfundet kan opbygges af fornuftige og meningsfulde regler og love. Værdier som ”retfærdighed”, ”lovgivning” og ”fornuft” bygger på disse tanker om tilstedeværelsen af almene eviggyldige principper.

*Immanuel Kant
tysk filosof, 1724-1804*

*K.E. Løgstrup
Dansk teolog og filosof
1905-81*

Nærhedsetik (de grønne kort) bygger bl.a. på den danske filosof og teolog K.E. Løgstrup. Iflg. Løgstrup tager etikken sit udgangspunkt i *mødet mellem mennesker* (også kaldet *jeg-du-forholdet*). Den etiske refleksion starter, når vi står ansigt til ansigt med det andet menneske og igennem denne tilstedeværelse og gensidige afhængighed mærker, hvad det andet menneske har brug for. Iflg. Løgstrup kan man aldrig definere et fast princip eller regelsæt for den etisk rigtige handling, fordi to mennesker og to situationer aldrig er ens. Som samfund kan vi være nødt til at fastsætte regler og love for at dæmme op for ondskab, vold osv, men disse regler er kun erstatninger for den virkelige *etiske fordring*, som tavst, ubetinget og i enhver situation byder os at tage vare på det andet menneske. Værdier som ”frihed”, ”medfølelse” og ”personlige ønsker og drømme” bygger på disse tanker.

De etiske skoler modsiger hinanden på mange punkter. Ved at inddrage værdier fra alle tre etiske principper, opnår spillerne at se problemstillingen fra mange flere facetter. En vigtig pointe ved hele spillet er netop bevidstgørelsen af de mange (og modsigende) former for etisk argumentation, som vi bevidst og ubevidst benytter os af.

Værdier fortolkes forskelligt

Under spillets anden fase viser de kulturelle forskelle sig også. Hvad lægger vi de enkelte værdier? Hvad betyder fx ”frihed”? Da vi under afslutningen af LIU-forløbet afprøvede spillet på de danske, syriske, egyptiske og libanesiske deltagere oplevede vi meget forskellige tolkninger bag de samme begreber. Disse forskelle må frem i processen, hvis gruppen skal nå til enighed på et dybere niveau. Erfaringerne viser, at når vi mere præcist finder ud af, hvad vi er uenige om, bliver chancerne for at finde nye og gangbare måder at håndtere dilemmaet på væsentligt bedre.

Et eksempel fra nutiden er håndteringen af halal-slagtingen i Danmark, hvor dilemmaet stod imellem at tage vare på de religiøse regler samtidig med, at man varetager dyrets rettigheder. Ved at forstå begge synspunkter blev det muligt at indgå aftaler om at bedøve dyrene inden de forbløder. Herved lever praksis fortsat op til de religiøse forskrifter uden at dyret oplever for meget smerte.

Den nødvendige beslutning

Under spillets 2. fase i *det reflektive domænes* nysgerrige tilgang oplever deltagerne ofte at tale sig frem til enighed og gensidig respekt. Spillets 3. og sidste fase afspejler imidlertid den beslutningsnødvendighed, som virkeligheden ofte kræver: Selvom vi er uenige og ser forskelligt på sagen, er vi nødt til at bevæge os over i *det produktive domæne* og finde et kompromis som er gangbart for alle parter. Fælles love og regler skal nu engang fastlægges for at et samfund kan bestå.

I denne fase skal deltagerne blive enige om, hvilke tre værdier de *tilsammen* vil lægge til grund for den fælles beslutning omkring dilemmaet. De tre værdikort vælges fra hver sin etiske kategori (lilla, grøn og blå) og placeres på løsningspladen midt på bordet. Her må alle spillere i sagens nødvendighed give afkald på personlige værdier, og man må søge fælles grund på nye måder.

Denne fase opleves ofte som vanskelig og frustrerende. Inden for spillets egne regler opstår en form for *meta-dilemma*: At deltagerne på den ene side ikke kan fralægge sig deres egne (og nu bevidstgjorte) værdier, og at de på den anden side *skal* finde en fælles beslutning for at skabe sammenhæng i samfundet. Dette meta-dilemma svarer til kernen i mange af verdens konflikter og giver anledning til en vigtig fælles refleksion efter spillets afslutning.

Spil som ”refleksionsgenerator”

Spillet fungerer som en generator for mange forskellige former for refleksion, og det er vigtigt at af-sætte klare rammer og god tid til den efterfølgende drøftelse: Hvad kom I frem til? Blev det en gangbar løsning for jer alle? Hvilket nærmere indhold lægger I hver især i de valgte værdier? Kan I leve med, at deltagerne lægger forskelligt indhold i de samme ord? På hvilken måde svarer spillet til beslutningsprocesser i samfundet? Hvordan kan man i virkelighedens verden arbejde med at skabe mere plads til de enkelte faser? Hvor ser I de tre former for ”etiske skoler” være på spil i samfundet? Er der etisk

”overvægt” i en eller flere retninger? Hvordan kan man i virkelighedens arbejde med det?

Spillet i praksis

Vi har afprøvet spillet i flere forskellige sammenhænge, og deltagerne har hver gang oplevet spilprocessen meget forskelligt. I Frederiksbergs Integrationsråd kom deltagerne fx fra meget forskellig baggrund men stod nu i en fælles dansk kontekst. Værdierne på deres personlige

spilleplader var i første fase meget forskellige, men i anden fase oplevede alle en stor nysgerrighed på hinanden, og deltagerne byttede deres egne værdier ud undervejs i refleksionen, således at de allerede før tredje fase blev enige om en fælles løsning.

I en anden sammenhæng blev spillet brugt overfor en ledergruppe i København, der bestod af tre meget forskellige ledere. To af lederne i gruppen oplevede at være meget enige om deres værdier, hvorimod den sidste oplevede ikke at blive hørt og inddraget, fordi de øvrige var så enige. Hele gruppen oplevede, at det var nemmere at synliggøre, hvor uenigheden mellem dem lå. Denne gruppe formåede ikke at finde en fælles løsning, men oplevede at blive klogere på, hvad de var uenige om.

Afslutningsvis afprøvede vi spillet i LIU's internationale sammenhæng, hvor både nationalitet, kontekst, sprog, kultur og religion var forskellige og spillede en stor rolle undervejs i spillet. Spillet gav anledning til nogle vigtige overvejelser om, hvordan vi som mennesker kommunikerer sammen omkring ømfindtlige emner.

Spillet's grundidé kan udformes og iscenesættes på mange forskellige måder. Det er ikke nødvendigt at bruge de trykte værdikort og spilleplader, men rammen omkring spillet skal gøres tydelig, så almindelig forvirring ikke blander sig med de vanskelige drøftelser undervejs. Alle tilstedeværende skal opleve at være i en tryk og tydelig ramme, hvor uenigheder kan få lov at komme frem, uden at det påvirker det øvrige samvær.

Spillet's forløb kan også varieres: Man kan nøjes med at bruge enkelte faser. Man kan starte spillet med beslutningen i fase 3 – og derefter åbne de bagvedliggende overvejelser med fase 1 og 2. Man kan indlede spillet ved at lade deltagerne formulere deres egne dilemmaer.

I virkelighedens verden foregår dialog aldrig efter fastlagte skemaer og regler. På trods af dette kan værdispillet være med til at tydeliggøre de mønstre og erfaringer, som går igen. Med sin fleksible ramme kan spillet være et nyttigt redskab i mange forskellige sammenhænge, hvor der er brug for at komme i dybden med refleksion og samtale.

Spillet kan downloades på [Folkekirke og Religionsmødes hjemmeside](#).

Tro møder Tro

– Religionsundervisningen kom ud i virkeligheden

Af Jesper Hougaard Sørensen

Forfatteren er lærer på Ikast Vestre Skole og underviser bl.a. i fagene dansk, historie, samfundsfag og kristendom.

Hvordan kan man arbejde med identitet og religion? I Ikast har man udviklet et spændende projekt, hvor skolen, kirken og byens øvrige trossamfund sammen er lykkedes med at lære eleverne nogle af de færdigheder, som man ikke bare kan slå op i skolebøgerne. Jesper fortæller om projektets tilblivelse, bagtanker og udbytte.

Til stede

”Alle kulturer er mærkelige. Det kommer an på, hvor du er født!” Igen og igen gentog komikeren Omar Marzouk sit budskab for de grinende elever og lærere, da han kærligt gjorde grin med mærkelige ritualer og skikke i de forskellige religioner. Omar Marzouk var hovedattraktionen på afslutningseventen for *Tro møder Tro*-ugen. En uge der bl.a. bød på besøg i religionernes hellige huse, personlige beretninger og fortællinger fra troende om det at være troende, teaterforestilling, dans, udstilling og anderledes smagsoplevelser.

Et projekt bliver til

Projektet *Tro møder Tro* var blevet til gennem et samarbejde mellem folkeskolen, Ikast kirke, Ikast moske og hindutemplet i Herning. Det var et tilbud for overbygningseleverne på de fire skoler i Ikast, hvor de på en hel uge kunne opleve, møde og tale om tro og ritualer i de tre religioner og kulturer. Initiativet var taget af præsterne i Ikast kirke Karin A. Vestergaard og Jens Peter Garne. De indkaldte i første omgang repræsentanter fra folkeskolen og moskeen. Efter et indledende informationsmøde og positive tilbagemeldinger på, at idéen var rigtig god, blev der nedsat en styregruppe.

Eleverne smager tyrkiske småretter.

I godt et år havde styregruppen bestående af repræsentanter fra skolerne, kirken, moskeen og byens hindutempel arbejdet på projektet og diskuteret sig frem til, hvad tilbuddet skulle være. Ret hurtigt lagde styregruppen sig fast på, at omdrejningspunktet skulle være besøg i de hellige huse, hvor repræsentanter fra trossamfundet skulle fortælle om huset, deres religion og tro samt de vigtigste ritualer. Formålet med *Tro møder Tro* kunne koges sammen i denne sætning: *Tro møder Tro* ønsker at give indsigt i og kendskab til de tre verdensreligioner Hinduisme, Islam og Kristendom. Endelig var et af formålene

også at nedbryde nogle af de fordomme, eleverne eventuelt kunne have til andre religioner og kulturer. Styregruppen finansierede projektet gennem økonomisk støtte fra kommunen, menighedsråd og fonde.

Et tilbud for 7.-10. klassetrin

Det endelige tilbud bestod i, at lærerne kunne tilmelde deres klasser et to timers besøg i Ikast Kirke, Ikast Moske og hindutemplet i Herning samt deltagelse i en fire timers eventdag. Eventdagen skulle være en oplevelsesdag, hvor eleverne kunne opleve en udstilling, hvor de tre religioner viste noget om de forskellige overgangsritualer og serverede forskellige små retter. Eventdagen indeholdte også sceneunderholdning. Sceneprogrammet skulle inspirere til refleksion og samtale om værdier, og om ligheder og forskelle mellem de tre religioner og det religiøse liv. Teatergruppen Opgang 2 viste deres forestilling 4 Ever, der handlede om venskabet mellem fire unge drenge med forskellig baggrund og kultur, der trods forskelligheden hang tæt sammen. Der blev vist tyrkisk og tamilsk dans og sunget nyere salmer. På scenen blev der også arrangeret en paneldebat bestående af tre unge fra hver deres religion, der ved hjælp af ordstyrer Malene Fenger-Grøndal fortalte om, hvad deres tro betød for dem i deres liv og hverdag. Endelig blev sceneunderholdningen afsluttet med stand-up komikeren Omar Marzouk, der kærligt skulle få os til at grine af vores forskellige tro og ritualer.

Besøg hos hindupræsten.

De hellige huse

Besøgende i de hellige huse var en stor oplevelse for eleverne. For mange elever var det første gang, de var på besøg i et andet helligt hus end deres eget. Det gennemgående tema var som sagt en forklaring på, hvad troen i store træk går ud men også oplevelsen af konkrete ritualer. Besøgende var meget forskellige. I strømpesokker sad eleverne på mønstrede gulvtæpper i den gamle fabriksbygning, der i dag udgør Ikast moske. Imamen Acar Remzi fortalte om de grundlæggende ting i islam og overraskede de mange elever med at ville kalde til morgenbøn. Da han messende gik i gang med sin fire minutters kalden til bøn bredte smil og overraskelse sig i ansigtet på eleverne, der ikke helt vidste, hvad de skulle mene.

Duften af røgelse var det første, der slog eleverne, da de trådte ind i hindutemplet i Herning. Hindutemplet i Herning er et af landets største, og det er det tempel, tamilerne i Ikast benytter. En hel anden verden åbnede sig for deres øjne, da de stod i den store tidligere fabriksshal. Store farvestrålende altre stod overalt i det store lokale og i midten stod en person i skørt og bar mave med hvide streger i ansigtet og på brystet. Det viser sig at være hindupræsten.

Som det første i kirken spillede orgelet til elevernes overraskelse musikken til Star Wars. Præsterne fortalte hvorfor de troede på kristendommen, og i små grupper blev eleverne sendt rundt i kirken til forskellige stationer, der fortalte noget om ritualerne i kristendommen.

Hvad fik eleverne ud af projektet?

Ud fra et skolemæssigt perspektiv var det en fantastisk uge, der fik gjort undervisningen i kristendomsfaget virkelig konkret og nærværende. Ved at rykke undervisningen ud i virkeligheden og eleverne skulle forholde sig til og lytte til personer, der troede på det, de fortalte om, skabte det et stort rum for refleksion og samtale mellem eleverne både under ugen men også i den efterfølgende undervisning og opsamling hjemme i klasselokalet. For at skabe endnu mere fokus i ugen hos mine elever, havde de inden tiden fået stillet opgaven om, at skulle skrive en artikel om ugen efterfølgende. Derfor troppede de op med notesbøger, så de under besøgende kunne skrive vigtige pointer og citater ned. Mange af artiklerne viste, at eleverne havde opnået en stor forståelse for de centrale dele af de tre religioner. De var også i stand til at pege på forskelle og ligheder. Ud fra deres artikler og opfølgning og diskussion i klasselokalet, synes jeg, projektet i høj grad opfyldte store dele af Fællesmål for faget kristendomskundskab, der er skolestyrelsens mål for faget (se faktaboks).

Jacob Hansen fra 9.b Ikast Vestre Skole bliver interviewet af TV-MidtVest.

FAKTABOKS: Undervisningsministeriet

Fællesmål for faget kristendomskundskab: Formålet med undervisningen i kristendomskundskab er, at eleverne opnår kundskaber til at forstå den religiøse dimensions betydning for livsopfattelsen hos det enkelte menneske og dets forhold til andre. Stk. 2. Fagets centrale kundskabsområde er kristendommen, som den fremtræder i historisk og nutidig sammenhæng. Eleverne skal opnå kundskaber om de bibelske fortællinger og deres betydning for værdigrundlaget i vores kulturkreds. Derudover skal eleverne opnå kundskaber om ikke kristne religioner og livsanskuelser. Stk. 3. Gennem mødet med de forskellige former for livsspørgsmål og svar, som findes i kristendommen samt i andre religioner og livsopfattelser, skal undervisningen give eleverne grundlag for personlig stillingtagen og medansvar i et demokratisk samfund.

Uddrag af trinmål for 9. klasse: Undervisningen skal lede frem mod, at eleverne har tilegnet sig kundskaber og færdigheder, der sætter dem i stand til at

- kende til og forholde sig til centrale dele af udvalgte religioner og livsopfattelser med særlig betydning for danske forhold herunder deres relation til det omgivende samfund
- kende til centrale grundbegreber inden for udvalgte religioner og livsopfattelser, samt diskutere og sammenholde værdierne bag disse
- beskrive og forholde sig til brugen og betydningen af symboler og ritualer i forskellige religioner.

Ugen førte i høj grad til læring og eleverne fik en af de oplevelser, som de vil huske mange år fremover. Men noget af det, der efterfølgende slog mig mest var at eleverne i timerne og på gangen i ugerne efter begyndte at tale om tro og religion. De brugte hinanden i klassen, når der var noget, de spekulerede over eller ville have forklaring på til deres opgave. De kristne elever spurgte tamilerne om templet, puja og lignende ting, de muslimske spurgte de kristne om nadver og dåb, og tamilerne kunne spørge de muslimske elever om omskæring og ramadan. Pludselig var det legitimt at tale om og spørge ind til hinandens tro og kultur. Noget, jeg som lærer i faget i snart 10 år, har syntes har været vaskeligt, at få dem til at åbne op om.

Hvad fik jeg som lærer ud af projektet?

Personligt har det været en stor oplevelse for mig som lærer at deltage i et samarbejde med tre forskellige religioner. Ligeså vigtigt det er for elever at opleve et religionsmøde, ligeså vigtigt, tror jeg, det er for mig som lærer og underviser. At kunne formidle om andres religioner og tro kræver en stor indsigt og indblik i religionerne – ikke kun dogmatisk men også praktisk. For at kunne forstå den form for islam, som mine tyrkiske elever praktiserer, bliver jeg nødt til at se og opleve deres hellige hus og høre noget om deres tro og liv. Det samme gør sig gældende, når jeg vil forstå mine tamilske elevers hindutro.

Magasin om Religionsmøde udgives af:

Stiftssamarbejdet Folkekirke og Religionsmøde

Peter Bangs Vej 1D

2000 Frederiksberg

Tlf. 38 38 49 91

www.religionsmoede.dk

mail@religionsmoede.dk

Magasin om Religionsmøde udkommer to

gange om året som online-magasin, tilgængeligt på

www.religionsmoede.dk/magasin

Synspunkter bragt i magasinet dækker ikke nødvendigvis
Folkekirke og Religionsmødes holdninger.

Så vidt muligt er der indhentet tilladelse til brug af alle
billeder. Hvis nogle finder ophavsretten krænket, send os
venligst besked.

Redaktør: Jarl Ørskov Christensen

Kontakt: magasin@religionsmoede.dk

Layout: Karsten Dideriksen

© Folkekirke og Religionsmøde og forfatterne

ISSN: 2245-4616

**Folkekirke og
Religionsmøde**